

19. Tro og livets andre store spørgsmål under corona-krisen

Resultater fra første runde af en undersøgelse af befolkningens syn på religiøse og eksistentielle aspekter af corona-pandemien

Af Henrik Reintoft Christensen, lektor, leder af Center for SamtidsReligion, Aarhus Universitet. E-mail: hc@cas.au.dk

Årbogen 2020 må selvfølgelig også forholde sig til corona-pandemiens konsekvenser for trosamfund og enkeltindivider. Larsen et al (2020) har undersøgt hvad nedlukningen af samfundet betød for de enkelte trossamfund, mens jeg i denne artikel ser nærmere på konsekvenserne for den enkelte. Det er en udbredt forestilling, at der ikke findes ateister i skyttegravene, altså at folk bliver religiøse hvis bare krisen er alvorlig nok. I begyndelsen af corona-pandemien blev den af flere også opfattet som en så potentiel eksistentiel trussel at det var muligt at flere ville vende sig mod religion for at søge trøst og mening. I flere lande var religiøse mennesker frustrerede og ærgerlige over nedlukningen af deres trossamfund som jo netop var nødvendig i denne krisetid. Den italienske journalist Mattia Ferraresi skrev tilbage i marts 2020, før den danske nedlukning, at Gud havde tabt til coronavirus, fordi gudstjenester blev aflyst i Italien og om en præst der blev meldt til politiet fordi han gennemførte en gudstjeneste med otte deltagere (Ferrari marts 2020). I slutningen af april udgav den amerikanske tænketank Pew Research Center en undersøgelse, der viste, at en fjerdedel af amerikanerne tilkendegav, at pandemien havde styrket deres tro og blandt de ivrigste kirkegængere var det hele 46 procent der svarede, at deres tro var blevet styrket (Gecewicz april 2020). Det var dog ikke kun i USA, at folk mente deres tro var blevet styrket. De engelske aviser New Statesman og Financial Times udgav begge artikler, der handlede om den religiøse vækkelse i kølvandet på pandemien. Ifølge artiklen i New Statesman skal forklaringen findes i den eksistentielle og sundhedsmæssige sårbarhed, som pandemien har sat os alle i, og som kan måles dels på antallet af religiøse googlesøgninger og app-downloads og dels ved at spørge rundt blandt de religiøse ledere i England (Partington & Shehadi 2020).

I starten af maj udgav Kristelig Dagblad et par artikler om bøn og bønnens betydning for menneskers helbred (Nygaard 2020a,b). De er direkte afledt af pandemien og nedlukningen af samfundet og dermed også af muligheden for at deltage i gudstjenester. En af artiklerne bruger blandt andet teologen Niels Christian Hvidt som kilde til at fremhæve forholdet mellem bøn og kirkegang. Han citeres blandt andet for følgende:

Der er et godt helbred forbundet med kirkegang, som for mange er en velintegreret og længerevarende trospraksis. De mennesker, som beder, men ikke går i kirke, har et dårligere helbred. Begynder man at bede uden en velintegreret trospraksis som eksempelvis kirkegang, vil bønnen ofte være udtryk for, hvad man kan kalde en krisereligiøsitet, idet man beder for et problem, der optager en" (Nygaard maj 2020b).

Det er denne krisereligiøsitet, som skyttegravsmetaforen peger på. Det er kun hver femte dansker der beder på månedlig basis og den danske befolkning bliver i forskningen ofte beskrevet som en af de mest sekulariserede i verden (se fx la Cour 2008, Zuckerman 2010, Christensen 2017). Derfor er det oplagt at undersøge om krisen har fået befolkningen i Danmark til at søge mod religion. VELUX-fonden har finansieret

et projekt om de eksistentielle konsekvenser af pandemien, som blandt andet undersøger befolkningens holdning til at trossamfundene blev lukket ned og forestillinger om og holdninger til corona-virusset, og det den har gjort ved samfundet og os som individer. Projektet er en spørgeskema-undersøgelse, hvor et spørgeskema om blandt andet pandemien, religiøsitet, og helbred er sendt ud til et repræsentativt udsnit (på 1538 respondenter) af den danske befolkning gennem YouGovs panel. Den del af undersøgelsen som denne artikel bygger på, er svarene på den første af i alt tre runder, hvor de samme personer besvarer spørgeskemaet. Første runde blev gennemført i løbet af maj 2020, og er altså et udtryk for hvordan respondenterne forstod og forholdt sig til pandemien ca. to måneder inde i nedlukningen og kort tid før de forskellige genåbningsfaser begynder.

Artiklen ser først nærmere på, hvilke sociale aktiviteter respondenterne gav udtryk for, at de savnede og om de har benyttet sig af religiøse online alternativer på grund af nedlukningen af alle trossamfund. Dernæst undersøger den, hvad folk mener coronavirus skyldes, og hvordan de mener man bedst håndterer pandemien. Efter gennemgangen af resultaterne fokuserer den næste del af artiklen på de forskelle, der er i holdningen til ovenstående emner blandt de mindst og mest religiøse personer. På baggrund af et sammensat mål for religiøsitet er det muligt at undersøge om der er forskel i savn, deltagelse i online aktiviteter og synet på årsagen til corona blandt de mindst og mest religiøse respondenter. Til sidst en diskussion af analysen og af både den konklusion, at vi i Danmark ikke har oplevet en stigning i religiøsitet på baggrund af krisen, men også af de forbehold der er nødvendige at have med i forhold til den konklusion

Hvilke sociale aktiviteter savner man mest

En af de mange konsekvenser af nedlukningen af samfundet var nedlukningen af de mange trossamfund. Det gik ud over både de daglige og ugentlige gudstjenester og også nogle af de store årlige religiøse begivenheder. Derudover gik det ud over mange familiers konfirmationer, bryllupper og begravelser. Vi har spurgt folk, hvad de var mest ærgerlige over ved nedlukningen. Af de ni muligheder kunne de vælge tre.

Tabel 3: Lukning af hvilke sammenkomster er særligt forbundet med savn (pct.), n=1538

Private sammenkomster (f eks i forbindelse med familiefester o.l.)	60
Cafeer og restauranter	34
Begravelser	28
Kulturinstitutioner (museer, biografer, biblioteker osv.)	24
Sportsarrangementer	21
Kulturelle arrangementer (koncerter, teaterforestillinger)	20
Religiøse højtider og fejring (påskegudstjenester, ramadan eller andet)	6
Religiøse møder – jævnlige (gudstjenester, fællesbøn, messer)	5
Politiske møder	2

Måden spørgsmålet er formuleret på betyder, at familiefester også inkluderer konfirmationer og bryllupper og begravelser inkluderer også de ikke-religiøse af slagsen, men grundlæggende giver de fleste ikke udtryk for at savne deltagelsen i det religiøse liv særligt meget. Ser man bort fra familiefester og begravelser og fokuserer på de jævnlige gudstjenester eller højtider er der ganske få, der mener, at det har været et særligt

savn. Adspurgt om de bakker op om regeringens opfordring til at trossamfundene lukkede ned svarer 82 procent, at de er enige i den strategi.

Online og offline gudstjenester

Er en af årsagerne til, at folk ikke savner gudstjenester så, at mange trossamfund hurtigt sadlede om og udviklede onlinetilbud eller at de færreste benytter sig af trossamfundenes tilbud i forvejen? På spørgsmålet om de har deltaget i online alternativer i deres trossamfund svarer 81 procent, at de ikke har deltaget i nogle online-aktiviteter, mens yderligere 11 procent næsten ikke har gjort brug af dette (og 3,5 procent ved det ikke, eller ønsker ikke at oplyse det). Langt de fleste har derfor ikke savnet deltagelse i det fælles religiøse liv, fordi de kunne få det online, men nok nærmere fordi de reelt ikke har savnet det. På trods af de mange online tilbud er der dermed ikke tale om den store tilslutning, men de få der har gjort brug af tilbuddene, har gjort brug af dem ofte. Sammenlignes brugen af online-alternativer med, hvor ofte folk plejer at deltage i gudstjenester, så vi ovenfor, at 74 procent svarer de aldrig deltager i gudstjenester, hvilket dermed er marginalt, men dog lidt, færre end dem, der ikke har deltaget i online alternativer. Holder man dem op over for hinanden kan man da også se, at dem der i forvejen plejer at deltage i det fælles religiøse liv også er dem, der deltager i online-gudstjenester, mens dem der aldrig gør det, heller ikke har gjort det under pandemien. De fleste har derfor ikke savnet gudstjenesterne og menighedsfællesskabet, fordi det i forvejen ikke var en del af deres hverdag.

Hvad skyldes coronavirusen?

Vi har spurgt folk om de mener der en naturlig eller en overnaturlig forklaring på, at vi er blevet ramt af coronavirus. Der findes mange forklaringer og konspirationsteorier om virussets opståen og udbredelse, men vi har nøjedes med at lade folk vælge mellem fem forskellige overordnede fortællinger. Svarene kan ses i nedenstående tabel.

Tabel 4: Forklaringer på coronavirus (pct.), n=1538

	<i>Stærkt uenig</i>	<i>Mellem uenig</i>	<i>Lidt uenig</i>	<i>Lidt enig</i>	<i>Mellem enig</i>	<i>Stærkt enig</i>	<i>Ved ikke</i>
<i>Coronavirus skyldes...</i>							
En tilfældighed der kan forklares videnskabeligt	5	6	5	18	26	20	19
Menneskelig adfærd kan forklares videnskabeligt	16	5	3	19	27	27	16
Naturens reaktion på menneskelig adfærd	27	13	6	16	13	8	18
Overnaturlige magters reaktion på menneskelig adfærd	71	8	4	4	1	1	10
En guddommelig plan	71	8	3	4	2	1	11

Der er ret stor enighed om, at der er en naturvidenskabelig forklaring på coronavirus, og at den mere skyldes en tilfældighed end menneskelig adfærd. Der er endnu større enighed om, at der *ikke* ligger noget

guddommeligt bag pandemien og kun en lille minoritet på ca. 7 procent der mener der er en overnaturlig forklaring. I en slags mellemposition finder vi forslaget om at det er Naturen (med stort N), der reagerer på menneskelig adfærd. Det er ikke en guddommelig transcendent forklaring, men heller ikke en naturvidenskabelig forklaring idet Naturen tildeles både agens og intentionalitet. 46 procent af befolkningen er i forskellige grader uenig i dette mens 37 procent er enige. I en spørgeskemaundersøgelse er man gange ikke så interesseret i dem der svarer *ved ikke*, men der er i disse spørgsmål om årsagen til coronavirus noget interessant ved *ved ikke* svarene. Der er en relativ høj andel på knap hver femte, som ikke ved om virussen skyldes en tilfældighed, der kan forklares naturvidenskabeligt, mens der kun er ca. hver tiende, der er usikker på, om det skyldes noget overnaturligt. Den mindre grad af tvivl koblet med den stærke uenighed (71 procent) på spørgsmålet om den overnaturlige forklaringsmodel viser, at der er meget få personer der støtter op om den religiøse forklaring.

På baggrund af ovenstående er svarene på spørgsmålet, om hvad man kan gøre for at komme pandemien til livs også logiske. Vi har også her givet folk en række muligheder, og de har taget stilling til hver enkelt mulighed og ikke skullet vælge mellem dem. 80 procent svarer, at man skal følge eksperternes råd og vejledning, 19 procent at vi skal respektere Naturens orden og 2 procent at vi skal følge Guds plan. 8 procent svarer, at de ikke ved, hvad vi skal gøre for at komme virusset til livs.

Svarene på ovenstående spørgsmål peger på samfundet og borgernes som grundlæggende sekulariserede. Det er videnskaben og ikke religionen, der kan tilbyde en løsning på krisen. Det peger også på samfundet som et kendetegnet ved en høj grad af tillid til myndigheder og eksperter. Vi har derfor spurgt folk, om de generelt nærer tillid til andre mennesker, og her svarer 64 procent at de har tillid til andre og 53 procent svarer, at de har fået *mere* tillid til myndighederne siden coronavirus kom til Danmark. Men forandrer dette sig, hvis vi kun fokuserer på den gruppe af befolkningen, der er mest religiøse?

Religiøsitet

Som flere andre undersøgelser har vist, beskrives Danmark som et sekulariseret land, men det betyder ikke, at alle borgerne er sekulariserede. Der er, og har altid været, mange troende mennesker. Vores stikprøve viser dog en lavere tilslutning til nogle af spørgsmålene om religiøsitet end en del andre undersøgelser (se fx Christensens artikel om værdiundersøgelserne).

Tabel 5: Oversigt over religiøsitet, n=1538

	Pct.
Går aldrig til gudstjeneste	74
Religion er slet ikke vigtig for mig	40
Jeg er et troende menneske	38
Tror på gud eller åndelig kraft	35
Tror ikke på Gud, ånder, kræfter	32
Jeg er overbevist ateist	16
Religion er meget vigtig for mig	8
Går til gudstjeneste mindst en gang hver måned	7

I forlængelse af andre undersøgelser kan vi konstruere et mål for religiøsitet, der består af fire indikatorer på en traditionel form for religiøsitet: 1) hvor ofte folk går til gudstjenester, 2) hvor ofte folk beder, 3) om man opfatter sig som troende og 4) hvor vigtig religion er i ens liv. Samler vi disse fire indikatorer til en skala for religiøsitet og deler det i tre lige store grupper befinder 62 procent af respondenterne sig i den mindst religiøse gruppe, mens henholdsvis 29 procent og 9 procent er placeret i den mellemste gruppe og den mest religiøse gruppe. Undersøger vi dette mål i forhold til en række baggrundsvariable, kan vi for det første se, at der er flere mænd i den mindst religiøse gruppe og flere kvinder i de mest religiøse grupper. For det andet er der en spredning i alder, hvor yngre respondenter oftere at finde i den mindst religiøse gruppe end de ældre, men der er også en del unge i den mest religiøse gruppe.

Vender vi tilbage til ovenstående spørgsmål om afsavn i forbindelse med nedlukningen, deltagelse i online gudstjenester, og hvad coronavirus skyldes, kan vi undersøge om der er forskel på de mindst og mest religiøse. Ser vi først på afsavnene, er der tydelige forskelle mellem mennesker afhængig af hvor religiøse de er.

Tabel 6: Oversigt over savn i forhold til grad af religiøsitet (pct.), n=1237-1239

	<i>Mindst religiøse</i>		<i>Mest religiøse</i>	<i>Total</i>
Private sammenkomster (fx familiefester)	61	60	60	60
Cafeer og restauranter**	37	34	19	34
Begravelser	27	32	36	28
Kulturinstitution (fx museum, biograf, bibliotek)	26	23	24	24
Sportsarrangementer	23	22	16	21
Kulturarrangementer (fx koncert, teater)	22	20	15	20
Religiøse højtider (påske, ramadan)***	3	8	30	6
Religiøse møder (gudstjenester, fællesbøn)***	1	6	32	5
Politiske møder	2	1	2	2

** $p < .01$, *** $p < .001$

Tabellen er ordnet efter det flest respondenter savner. Det betyder også, at totalkolonnen viser de samme resultater som i tabel 1. For de fleste kategorier er der ikke forskel mellem de tre grupper, men de kategorier markeret med stjerner markerer de grupper, hvor der er signifikant forskel mellem de mindst og mest religiøse. Ikke overraskende har de mest religiøse savnet de regelmæssige gudstjenester og de religiøse højtider mere end ikke-religiøse. Næsten hver tredje siger, at de har savnet gudstjenester eller højtider, mens de i mindre grad giver udtryk for at have savnet at kunne gå på cafe og restaurant. Respondenterne kunne som sagt kun vælge tre ting, og det viser sig, at en fjerdedel af dem der har brugt det ene af deres valg på at savne de religiøse højtider, også bruger et andet af deres valg på at savne regelmæssige sammenkomster som gudstjenester og fællesbøn.

Går vi dernæst til deltagelse i online alternativer til de fysiske religiøse møder, er der også her stor forskel blandt mindst og mest religiøse. Som vi så ovenfor har 83 procent svaret, at de ikke har deltaget i nogle online-aktiviteter, mens 5 procent svarer, at de ofte har gjort det.

Tabel 7: Deltagelse i online gudstjeneste eller andre religiøse online tilbud (pct.) n= 1226

	<i>Mindst religiøse</i>		<i>Mest religiøse</i>		<i>Total</i>
Aldrig	94	71	44	83	83
Næsten aldrig	5	13	5	7	7
Sjældent	1	12	13	5	5
Ofte	0	4	39	5	5

Det er tydeligt, at det er gruppen af de mest religiøse, der adskiller sig mest fra de to andre grupper. Med en andel på kun 44 procent, har markant færre i den gruppe *aldrig* deltaget i et online arrangement og med 39 procent har en markant flere i denne gruppe *ofte* deltaget i religiøse online-arrangementer. Disse svar understøtter, at når mange ikke har savnet deltagelse i fælles og fysiske gudstjenester, så er det ikke fordi de har benyttet sig af de virtuelle alternativer, for dem har de heller ikke gjort brug af. For den samlede befolkning har gudstjenester ikke været noget man reelt har savnet. På trods af de mange online tilbud er der ikke tale om den store tilslutning. For de mest religiøse kan vi se, at mange både har savnet den sociale dimension af deres religiøse liv og gjort brug af de virtuelle alternativer, som altså ikke har kunnet erstatte det fysiske samvær. Sammenligner vi brugen af online-alternativer med hvor ofte folk plejer at deltage i jævnlige religiøse møder, så kan vi se, at dem der i forvejen plejer at deltage fysisk også er dem der deltager i online-gudstjenester mens dem der aldrig gør det, heller ikke har gjort det under pandemien.

Undersøger vi til sidst, hvad folk mener coronavirus skyldes under hensyntagen til forskellene i religiøsitet, kan vi igen se forskelle i de tre grupper. Tabellen ovenfor var allerede omfattende og med mange tal, så det vil gøre det endnu mere uoverskueligt at gentage den for hver af de tre grupper. I stedet nøjes vi med at se på, hvor mange der generelt er enige i et udsagn (det vil sige, at svarmulighederne stærkt enig, enig og lidt enig slås sammen) og så hvor mange der er stærkt enige.

Tabel 8: Oversigt over årsagen til coronavirus i forhold til religiøsitet (pct.), n=1237-1239

	<i>Mindst religiøse</i>				<i>Mest Religiøse</i>	
	<i>Alle enige</i>	<i>Stærkt enige</i>	<i>Alle enige</i>	<i>Stærkt enige</i>	<i>Alle enige</i>	<i>Stærkt enige</i>
Coronavirus...						
...skyldes en tilfældighed og kan forklares videnskabeligt	83	29	77	18	80	26
...skyldes menneskers adfærd og kan forklares videnskabeligt	88	37	85	26	89	32
...skyldes, at Naturen reagerer på menneskehedens adfærd	38	9	51	9	58	13
...skyldes overnaturlige magters reaktion på menneskets adfærd	4	1	12	2	24	7
...er led i en guddommelig plan	4	0	11	1	26	9

Svarene på de to første udsagn viser, at der er ret stor enighed om, at der er en naturvidenskabelig forklaring på coronavirus. Blandt de mest religiøse svarer 26 procent, at de er stærkt enige og blandt de mindst religiøse svarer 29 procent, at de er stærkt enige. Den store forskel finder vi ikke overraskende når vi se på, om der er en religiøs forklaring på virussen. Samlet set er der godt nok flere, der er uenig i den overnaturlig forklaring blandt de mest religiøse, men de mest religiøse adskiller sig stadig markant fra de mindst religiøse, fordi langt flere er enige og stærkt enige i at coronavirus har et guddommeligt ophav. Det er imidlertid værd at holde sig for øje, at det kun er 7-9 procent af en gruppe, der kun udgør ca. 10 procent, der er stærkt enige i, at der er en guddommelig årsag. Omvendt kan man også pege på, at en fjerdedel af de mest religiøse i et eller andet omfang er enig i udsagnet.

Ser vi igen på hvilken måde, respondenterne mener, man bedst kan håndtere pandemien, er der ikke den store forskel mellem de tre grupper. 78 procent af de mest religiøse og 83 procent af de mindst religiøse mener, at vi skal følge eksperternes råd og vejledning. At respektere Naturens orden er heller ikke noget, der adskiller de tre grupper. Her svarer 19 procent af de mindst religiøse, at det er en måde at håndtere virusset på, mens der er lidt, men ikke signifikant flere, i mellemgruppen (22 procent) og de mest religiøse (20 procent), der mener det. Den helt store forskel finder vi ikke overraskende i forhold til, om man skal følge Guds plan. Her svarer 13 procent af de mest religiøse bekræftende, mens 100 procent af de mindst religiøse svarer afkræftende. Indtil videre har jeg ikke brugt decimaler i denne undersøgelse, men det kan måske være på sin plads ved et så entydigt resultat som 100 procent. Mere præcist er det 99,6 procent, der svarer afkræftende, da tre respondenter ud af 765 i den mindst religiøse gruppe har svaret ja til, at vi skal følge Guds plan. Som nævnt oven for, udgør gruppen af de mest religiøse ca. 10 procent, så overordnet er der ikke den store opbakning til at følge Guds plan.

Konklusion

Undersøgelsen viser, at på indsamlingstidspunktet i maj var der meget få danskere, der havde søgt mod det religiøse i nævneværdigt omfang, og at forestillingen om at der ikke findes ateister i skyttegrave ikke ser ud til at passe på Danmark. Der er imidlertid nogle forbehold som tilhængere af denne kriseteori kan indvende mod denne konklusion.

Et forbehold kunne være, at lige netop denne krise betød, at det var svært at søge mod religion og et fællesskab der hjælper en gennem krisen, når nu alle trossamfundene måtte lukke ned. Hertil kan man indvende, at tesen ikke handler om fællesskabet, men netop om den enkelte, der indser livets forgængelighed og derfor griber til fortællingen om noget større.

Et andet og mere væsentligt forbehold bliver derfor om krisen og truslen i maj var stor nok til at få folk til at søge mod religion. Staten udstak nogle retningslinjer og folk efterlevede dem, hvorved vi ikke endte i en krise, der blev så eksistentielt truende, at folk begyndte at vende sig mod religion for at finde trøst og mening.

Et sidste forbehold er, at forandringer måske ikke sker så hurtigt, at vi kan måle dem allerede. Sygdommen viser sig måske at have en række mere eller mindre alvorlige senfølger for dem der har været ramt af den. Det er også muligt at de eksistentielle konsekvenser af krisen først viser sig senere. På længere sigt kan denne krise måske blive et referencepunkt for de yngste generationers tilværelse. Og hvilke konsekvenser det har, ved vi endnu ikke. De kan vokse op med større tillid til (sundheds)myndighederne, sådan som folk generelt har svaret i undersøgelsen. Omvendt vil de måske opleve retningslinjerne, som noget der har begrænset deres ungdomsliv i en grad, der har fået mange til at trods retningslinjer og mødes til

fester og sammenkomster alligevel, og som på sigt kan sætte sig i deres opfattelse af og omgang med deres medmennesker og myndigheder. Endelig er det muligt at de eksistentielle overvejelser først kommer senere i takt med at børnene og de unge bliver ældre.

I forhold til disse forbehold er det også værd at bemærke, at data er indsamlet i slutningen af maj før de indledende genåbninger, sommerferien og den efterfølgende ret massive stigning i smittetryk og nye nedlukning af landet. Pludselig blev mundbind et krav mange steder efter at myndighederne i startfasen havde sagt de ikke havde nogen effekt – måske endda tværtimod. Dernæst blev alle masker aflivet i Danmark af frygt for mutationer og endelig blev jul og nytår anderledes for mange mennesker på grund af det høje smittetryk og nye virusvarianter. Det er også en indsamling, der er foretaget, før vi for alvor begyndte at diskutere misinformation og konspirationsteorier i Danmark, så de næste runder af undersøgelsen kan bruges til at se om folk fortsat har tillid til myndighederne og hinanden eller om vi begynder at se udviklinger som i USA og Tyskland hvor modstandere og skeptikere demonstrerer mod myndighedernes indskrænkning i folks frihedsrettigheder.

Litteratur

- Ahrens, Kevin (2020), "Regeringen arbejder på at åbne kirker i påsken: Det bekymrer præsterne (2. april 2020), <https://www.dr.dk/nyheder/indland/regeringen-arbejder-paa-aabne-kirker-i-paasken-det-bekymrer-praesterne>, (set september 2020)
- Andreasen, Per Bucholdt (2020) "Åbning af kirkerne i Påsken" (2. april 2020) https://praesteforening.dk/aabning_af_kirkerne_i_paasken/ (set september 2020)
- Christensen, Henrik Reintoft (2017), "Denmark: The Still Prominent Role of the National Church and Religious Tradition", in Nelis, Jan et al (eds.), *Religion and Secularism in the European Union – State of Affairs and Current Debates*, 51-56
- Ferrari, Mattia (2020) "God vs. Coronavirus", (10. Marts 2020) <https://www.nytimes.com/2020/03/10/opinion/coronavirus-church-religion.html> (set september 2020)
- Gecewicz, Claire (2020) "Few Americans say their house of worship is open, but a quarter say their faith has grown amid pandemic", (30. April 2020) <https://www.pewresearch.org/fact-tank/2020/04/30/few-americans-say-their-house-of-worship-is-open-but-a-quarter-say-their-religious-faith-has-grown-amid-pandemic/> (set september 2020)
- La Cour, Peter (2008), "Existential and religious issues when admitted to hospital in a secular society: Patterns of change", *Mental Health, Religion & Culture* 11(8), 769-782
- Larsen, Tina Langholm et al (2020), "Vi har lukket ned for alle aktiviteter": Håndteringen af COVID-19-krisen hos anerkendte trossamfund i Danmark, https://samtidsreligion.au.dk/fileadmin/Samtidsreligion/Trossamfund_under_Coronakrisen/Artikel_26.05.2020.pdf (set september 2020)
- Nygaard, Else Marie (2020a), "Pandemien får interessen for bøn til at stige på verdensplan", *Kristelig Dagblad* 7. maj 2020, 1
- Nygaard, Else Marie (2020b), "Trosliv uden bøn er som et ægteskab uden samtale", *Kristelig Dagblad* 7. maj 2020, 14

Partington, Miriam & Sebastian Shehadi (27. april 2020), "How coronavirus is leading to a religious revival," <https://www.newstatesman.com/politics/religion/2020/04/how-coronavirus-leading-religious-revival>

Weichardt, Brian et al (2020) "Politikers påskeønske: - Bedre at holde kirken åben end at holde Bilka åben" (2. april 2020), <https://ekstrabladet.dk/nyheder/politik/danskpoltik/politikers-paaskeoenske-bedre-at-holde-kirken-aaben-end-at-holde-bilka-aaben/8077510>, (set september 2020)

Zuckerman, Phil (2008), *Samfund uden Gud*, Højbjerg, Forlaget Univers